

Академик Олег Богомолов *

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В РОССИИ

Переход России к рыночной экономике и демократии вызывает много недоуменных вопросов. Оценки почти пятилетних итогов реформирования крайне противоречивы и сильно идеологизированы. Не вызывает больших споров то, что страна находится на пути к демократии и рыночной экономике, как и то, что переход потребует несравненно большего времени и жертв, чем первоначально ожидалось. Видимо, оправдан оптимизм в отношении того, что в конечном счете утвердится действенная демократия и цивилизованный рынок и страна возродится из руин. Но общество остается расколотым по поводу того, были ли лишения и трудности для большинства населения неминуемыми, или они оказались следствием ошибочной концепции перехода и несостоятельности самих архитекторов реформ как государственных деятелей. Объективный анализ российской действительности подводит скорее ко второму выводу.

Политическая ситуация заслуживает специального рассмотрения, но для понимания положения дел в экономике полезно высказать несколько самых общих соображений на этот счет. К завоеваниям российской демократии можно отнести свободу слова, митингов, собраний и манифестаций. Достигнута значительная свобода выборов, в том числе президентских и парламентских, но их результаты сильно зависят от позиции контролируемых властями средств массовой информации и финансовых возможностей участвующих в выборах кандидатов. Российская политическая система еще окончательно не сложилась и страдает от отсутствия четкого разделения трех ветвей власти: законодательной, исполнительной и судебной. Не действуют должным об-

* Руска академија наука, Москва

разом сдержки и противовесы в отношениях между ними. Закон очень часто приносится в жертву корыстным интересам власть имущих или крупных денежных воротил, не говоря уже о том, что отсутствуют многие важные законы. Влияние парламента на президента и правительство ограничено до минимума. Политические партии в своем большинстве маловлиятельны, так как недостаточно организационно оформлены и слишком многочисленны. Особенно слаб политический центр. Существующие партии во всех отношениях уступают государственному аппарату и создаваемым им общественным структурам в проведении предвыборных компаний. В силу отмеченных обстоятельств реальная власть сосредоточилась в руках нескольких конкурирующих между собой ивыоряющихся за влияние на президента групп, состоящих из старой и новой номенклатуры.

Рыночная трансформация экономики сильно страдает от того, что государственная машина власти в значительной мере разлажена, разъедена бюрократизмом и коррупцией, ослаблена борьбой за власть. Кроме того она находится в состоянии хронической финансовой несостоятельности, что лишает ее морального авторитета, делает зависимой от благосклонности Запада и собственных финансовых тузов. Все это ограничивает возможности влияния на общественные процессы. Реакция на возникшую ситуацию вылилась в дилемму: либо сократить до минимума государственную машину и ее вмешательство в экономику, либо обеспечить надлежащее выполнение государством его властных функций. На самом деле это ложная дилемма. Без сильного авторитетного государства российские рыночные реформы неизбежно приобретают уродливый, нецивилизованный характер. Необходимость наведения в стране порядка и восстановления элементарной дисциплины и ответственности ощущается как главное требование дня.

Итоги экономических реформ заставляют задуматься над тем, почему результаты не оправдали ожиданий и оказались по большому счету плачевными. За пять лет Россия утратила былую экономическую мощь, пропустив по объему ВВП впереди себя даже такие страны, как Мексика, Бразилия, Индонезия и отстав от Китая в 5, а США - 10 раз. Несмотря на прогноз правительства, предусматривавший прекращение спада в 1996 году, он продолжается. За 8 месяцев 1996 года по сравнению с аналогичным прошлогодним периодом ВВП уменьшился на 6% и на 43% против 1989 года, промышленное производство - на 5%, инвестиции, продукция машиностроения, нефтепереработка - на 14%. Увеличение сбора зерна в 1996 году против предыдущего на 9% до 69 млн т. не компенсирует падение выпуска продукции в других секторах экономики. Страна продолжит закупки зерна и муки за ру-

бежом. Сёгодня в очередной раз правительством прогнозируется прекращение спада в 1997 году, но это больше выдает желаемое за действительное.

По многим социально-экономическим параметрам Россия все больше примыкает к „лиге” слаборазвитых стран, в частности, по ярко выраженной топливно-сырьевой структуре экспорта, по почти 50-процентной импортной зависимости в снабжении потребительского рынка продовольствием и другими товарами, по средней продолжительности жизни населения.

Снизившийся почти вдвое жизненный уровень значительной части населения, превзошедший развитые страны разрыв доходах между бедными и богатыми, не прекращающаяся деградация системы социального страхования, здравоохранения, образования, науки, разгул преступности в самых отвратительных ее проявлениях - все это угнетающе влияет на людей, питает усиливающееся социальное недовольство.

Страна переживает острейший бюджетный кризис и кризис неплатежей предприятий по своим обязательствам. Это приводит к многомесячным задержкам в выплате заработной платы как в сфере бюджетного финансирования, так и в промышленности, сокращению предусмотренных бюджетом ассигнований на капитальные вложения, содержание вооруженных сил и правоохранительных органов, медицины, науки, культуры. Распространенной практикой становятся принудительные отпуска работников. Лавинообразно возрастает внутренний государственный долг, и его величина приближается к объему денежной массы (M2). Столь же велика и просроченная кредиторская задолженность предприятий. Численность безработных увеличивается на 30-40% ежегодно. Продолжается бегство капиталов из страны. Их отток с момента начала радикальных реформ составил, вероятно, более 100 миллиардов долларов США.

Виду этих тревожных фактов, которые не в состоянии заслонить некоторые позитивные стороны преобразований, как-то: насыщение внутреннего рынка широким ассортиментом товаров, исчезновение очередей, существенное снижение после многолетних попыток темпов инфляции, президент и правительство вынуждены признать необходимость коррекции проводившегося до сих пор курса реформ. К сожалению, их заявления не сопровождались анализом причин неудач. А они, по мнению многих экономистов, заключаются не столько в унаследованных их прошлого трудноразрешимых проблемах и неблагоприятных стартовых условиях реформ, сколько в ошибках и просчетах самой реформаторской политики. Вопреки утверждениям, что этой политике не было альтернативы, последняя существовала и предла-

галась не только российскими учеными и специалистами, но и многими западными научными авторитетами.

В свете приобретенного опыта становится очевидным, что были допущены неоправданный радикализм и поспешность в желании поскорее придать переменам необратимый характер, недооценена роль государства в создании цивилизованных рыночных отношений и структур, в проведении структурной политики и построении отвечающей новым условиям системы социальной защиты и обеспечения. Реформаторы оказались во власти либеральных иллюзий относительно преимуществ свободного рынка и возможностей стихийного саморегулирования на основе конкуренции. Предпочтение было отдано шоковой терапии, одномоментной либерализации подавляющего большинства ден, внутренней и внешней торговли, причем не было предварительно обеспечено создание конкурентной среды и элементарной рыночной инфраструктуры. В борьбе против неизбежного при этом раскручивания инфляционной спирали упор был сделан на средства монетарной и финансовой политики, хотя инфляция провоцировалась не только факторами, относящимися к сфере денежного обращения и финансов. Меры по стимулированию производственных инвестиций, снижению налогов и расширению инвестиционного и потребительского спроса, способствующего загрузке мощностей, считались бессмысленными пока инфляция не сведена до приемлемого минимума примерно в 10-12% в год.

Если указанные причины действительно лежат в основе разочаровывающих результатов реформ, а мне представляется, что это именно так, то для перевода экономики на траекторию роста нужно изменить политику реформирования в следующих направлениях.

1. Нам необходимо шаг за шагом укреплять государственные управленческие структуры, совершенствуя отбор и повышая профессионализм чиновников, решительно искореня коррупцию, сокращая до разумных размеров разбухшие структуры. Особого внимания в этой связи требует к себе армия, судебная и пенитенциарная системы, аппарат правительства, президентской администрации и важнейших министерств.

2. Предстоит предпринять налоговую реформу, снизив налогообложение до уровня, позволяющего производить с нормальной рентабельностью товары и услуги и реализовывать их на рынке, не прибегая к различным уловкам и махинациям по уклонению от налогов. Одновременно важно ужесточить административную и уголовную ответственность за неуплату налогов. Сегодня риск уклонения от платежей в разного рода бюджеты и фонды оправдывается тем, что иначе не выживешь. Платежеспособ-

собный спрос подавлен, и предприятиям приходится сплошь рядом в интересах сбыта продукции и получения денег для погашения задолженности по заработной плате отдавать свою продукцию по ценам, не обеспечивающим прибыль и даже не покрывающим амортизацию производственных фондов. Поэтому не платить налоги как бы сам Бог велел.

3. Процентная ставка рефинансирования Центрального банка и, особенно, доходность государственных казначейских обязательств не может оставаться на уровне, значительно превышающем нормальную рентабельность промышленных предприятий и производственных инвестиций, ибо это ведет к вложениям накоплений предприятий и населения не в производственную, а в финансово-спекулятивную сферу. Тем самым до предела ограничиваются ресурсы для производственных инвестиций и утрачивается всякая их привлекательность и без того отсутствующая из-за инфляционных рисков при долгосрочных вложениях средств. Таким образом, изменения в политике процентных ставок более чем назрели.

4. На очереди дня также стоит пересмотр антиинфляционной политики, которая до сих пор сводилась к жестким рестрикциям в области денежной и кредитной эмиссии и бюджетных расходов. Экономика очень скоро начала испытывать нехватку платежных средств. Оборотные средства предприятий оказались ниже всех мыслимых нормативов. Показатель денежной массы (M2) в % к ВВП снизился с 79% в 1990 году до 10-15% в середине 1996. года. В развитых странах Запада, да и в европейских странах переходной экономики он в 3-4 раза, а то и более, выше, причем снижение до 30% считается уже критическим. Восполнение дефицита денежной массы, который, по некоторым оценкам, составляет 300 триллионов рублей, бартерными сделками (до 30% всех сделок), инвалютной, взаимозачетами, векселями и т. д. свидетельствует не только об опасном разладе денежной системы, но и об утрате государственной казной крупных сумм эмиссионного дохода. В стране, например, обращается около 25 миллиардов долларов в виде банкнот, что в пересчете на рубли составляет более 125 триллионов рублей, или около 70% всей рублевой наличности. Это не только упущенная выгода, но и непозволительное для попавшей в беду страны беспроцентное кредитование США и других стран Запада.

Словом, достаточно оснований, чтобы правительство приступило к немедленному оздоровлению денежной системы. А для этого, видимо, требуется пойти на расширение денежного предложения, увеличивая кредитную и денежную эмиссию, а также бюджетные расходы таким образом, чтобы возникающий дополнительный платежеспособный спрос приводил к загрузке произ-

водственных мощностей, новым инвестициям, а не обрушивался целиком на потребительский и валютный рынки. Одновременно необходимо улучшать структуру денежной массы, снижая долю наличного оборота, расширяя применение безналичных в том числе электронных расчетов, вытесняя недоброкачественные денежные суррогаты, наконец, упорядочивая вексельный и чековый оборот.

5. Далее. Увеличение денежных доходов населения можно отнести к числу насущных задач в деле коррекции курса реформ. Денежные доходы составляли в среднем на душу населения в середине 1996 года, если верить официальной статистике, примерно 140 долларов в месяц, тогда как в рыночных экономиках близких по уровню развития они вдвое-трое и более выше. При этом внутренние цены в России вплотную подходят к мировым, а в некоторых случаях и превосходят их. И без того крайне низкий вследствие невысоких доходов платежеспособный спрос населения поглощен чуть ли не на половину импортными товарами так что отсутствует рынок для загрузки отечественных предприятий, способных производить даже достаточно конкурентоспособную продукцию. Чтобы придать производству импульс к росту, следует заботиться о расширении внутреннего рынка для национальных производителей, делая это продуманно и осторожно, направляя дополнительный спрос в нужное русло, где риск спровоцировать увеличение инфляции наименьший.

6. Вопреки всем постулатом либерализма Россия не в состоянии выбраться из бедственного состояния своей экономики, не прибегая к контролю за ценами в высоко монополизированных отраслях (в особенности естественных монополиях) и выправлению относительных цен (пропорций между ценами различных товаров) сообразно конкретным условиям и структуре российской экономики. Нынешний диспаритет цен на сельскохозяйственную продукцию и закупаемые селом машины и удобрения, как, впрочем, и на железнодорожные тарифы, ряд других видов продукции, цены которых уже превысили мировые, едва ли может быть терпим. Стихийный перенос уровня и пропорций мировых цен на российскую почву губителен для экономики, которая в силу своих масштабов может и должна быть ориентирована преимущественно на внутренний рынок.

7. Ожидает существенной коррекции валютная политика. Регулирование валютного курса рубля должно осуществляться взвешенно с учетом всех последствий для экономики в целом. Важно, чтобы не страдали интересы ни производителей-экспортеров, ни потребителей-импортеров. Сегодняшний курс дает преимущества импортерам продовольствия и потребительских товаров и ставит в трудное положение экспортеров. Продолжает

остатися актуальним укреление и отладка механизма валютного контроля, чтобы сдержать значительный нелегальный отток валюты.

8. И еще одна насущная задача. Предстоит принять государственные меры по разработке концепции и осуществлению на практике структурной перестройки экономики, предотвращению превращения ее в топливно-сырьевой придаток развитого мира. Речь идет о приоритетных капиталовложениях в высокотехнологичные производства, о сохранении и приумножении научно-технических преимуществ в ряде машиностроительных и других производств, поддержке науки, возрождении на современной технической основе легкой и пищевой промышленности, коренной модернизации транспортной и коммуникационных систем. Для этого придется отказаться от представления о недопустимости государственного интервенционизма и устранения государства от принятия стратегических решений и участия в их выполнении.

Разумеется сказанным не ограничивается перечень высказываемых в российских научных и политических кругах предложений по выводу экономики страны из тупика, в котором она оказалась в результате несостоятельных реформ. Перечислены лишь самые главные моменты. Будут ли они учтены и воплощены в правительственные решения и программы, а самое главное - претворены в жизнь - это зависит от развития политической ситуации в стране.

Академик Олег Богомолов

НЕКИ ПРОБЛЕМИ ДРУШТВЕНЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ У РУСИЈИ

Резиме

Прелаз Русије на тржишну економију и демократију изазива многа збуњујућа питања. Оцјене скоро петогодишњих резултата реформе крајње су противрјечне и веома идеологизоване. Велике расправе не изазива чињеница да се држава налази на путу демократије и тржишне економије, него и то да тај прелаз изискује много више времена и жртава него што се првобитно очекивало. Очигледно, оправдан је оптимизам у односу на то да ће се као крајњи резултат утврдити ефикасна демократија и цивилизовано тржиште и држава ће се поново родити из рушевина. Али друштво ће остати располућено по питању да ли су лишавања и тешкоће за већину становништва биле неминовне, или су оне последица погрешне концепције прелазна и неспособ-

ности самих архитеката реформе, тј. државника. Тачније, објективна анализа руске стварности упућује на други закључак.

Политичка ситуација заслужује стручно разматрање, али за разумијевање стања у економији корисно је исказати неколико најопштијих размисла на ту тему. У тековине руске демократије убрајамо слободу говора, митинге, окупљања и демонстрације. Постигнута је значајна слобода избора, укључујући предсједничке и парламентарне, али њихови резултати веома зависе од позиције средстава масовних медија која контролише власт и финансијских могућности кандидата који учествују на изборима. Руски политички систем још није дефинитивно формиран и пати од помањкања прецизне подјеле три огранка власти: законодавне, извршне и судске. У односима међу њима не осјећа се у довољној мјери суздржаност и толерантност. Закон се врло често приноси на жртву похлепним интересима оних који имају власт, или моћним богатим пословним људима, заборављајући да многи важни закони не постоје. Утицај парламента на предсједника и владу ограничен је на минимум. Политичке партије, већином, имају веома мали утицај на власт, јер су недовољно организоване. Нарочито је слаб политички центар. Постојеће партије у свим односима заостају за државним апаратом и његовим друштвеним структурама у спровођењу предизборних кампања. На основу споменутих околности реална власт концентрисана је у рукама неколико конкурентних група које се боре за утицај на предсједника, а састављене су од старих и нових представника.

Тржишна трансформација економије веома трпи због тога што је државна машинерија власти у знатној мјери поремећена, разједињена бирократизмом и корупцијом, ослабљена борбом за власт. Поред тога она се налази у стању хроничне финансијске инсолвентности, због чега губи морални ауторитет и зависи од благонаклоности Запада и сопствених финансијских „великих звјерки“. Све то ограничава могућност утицаја на друштвене процесе. Реакција на насталу ситуацију претворила се у дилему: или смањити до минимума државни апарат и његово мијешање у економију, или обезбиједити право функционисања државе. Уствари, то је лажна дилема. Без јаке и ауторитативне државе руске тржишне реформе неизбјежно добијају деформисан, нецивилизован карактер. Неопходност завођења реда у земљи и успостављање елементарне дисциплине и одговорности представља у друштву главну тему дана.

Закључци економских реформи тјерају нас да се замислимо над питањем, због чега су резултати реформи испали ништавни и нијесу оправдали очекивања. За пет година Русија је изгубила некадашњу економску моћ, пропустивши по обиму бруто производа (VVP), испред себе чак и земље као што су: Мексико, Бразил, Индонезија, и заоставши за Кином 5, за САД - 10 пута. Упркос прогнозама владе које су предвиђале крај рецесије у 1996. години, она се продужава. За 8 мјесеци у 1996. години, према упоређивању са аналогним прошлогодишњим периодом бруто производ (VVP) се умањио за 6% и 43% у односу на 1989. годину, индустријска производња за 5%, инвестиције, производња машина, прерада нафте - 14%. Повећање жетве жита у 1996. години у односу на претходну за 9% до 69 млн. тона не може да компензује пад производње у другим секторима економије. Држава ће продужити да набавља жито и брашно у иностранству. Ових дана влада понавља прогнозу да ће доћи до заустављања рецесије у 1997. години, но то представља више жељу него стварност.

По многим социјално-економским параметрима, Русија се све више приближава „лиги“ неразвијених земаља, нарочито према јако израженој огрјевно-сировинској структури извоза, у односу на скоро 50% увозну зави-

сност у снабдијевању потрошачког тржишта прехранбеним производима и другим робама за средњи слој становништва.

Двоструко смањен животни стандард знатног дијела становништва, несклад у дохотку између богатих и сиромашних, који је превазишао неразвијене земље, незаустављива деградација система социјалног осигурања, здравствене заштите, образовања, науке, неукроћеност криминалитета у најодвратнијем облику - све то мучно дјелује на људе и потхрањује појачано социјално незадовољство.

Земља преживљава најоштрију кризу буџета и кризу кроз коју пролазе предузећа која не плаћају своје обавезе. То доводи до вишемјесечног кашњења у исплати плата, како у сфери финансирања из буџета, тако и у индустрији, до умањивања предвиђених дознака буџета за капитална улагања, издржавање оружаних снага и правосудних органа, медицине, науке, културе. Принудно отпуштање радника постаје распрострањена пракса. Као лавина се увећава унутрашњи дуг и приближава се износу новчане масе (M2). Исто толико је висока и кредитна задуженост предузећа са прекораченим роковима. Бројност незапослених повећава се на 30-40% годишње. Наставља се одлив капитала из земље. То отицање, од почетка радикалних реформи износи, вјероватно, више од 100 милијарди USD.

Због тих узнемиравајућих чињеница које не могу потиснути неке позитивне стране реформи, као што су: zasiћеност унутрашњег тржишта широким асортиманом роба, нестанак редова, реално снижавање темпа инфлације након дугогодишњих покушаја - предсједник и влада су принуђени да признају неопходност корекције курса до сада спроведених реформи. Нажалост, њихове изјаве нијесу праћене анализом узрока неуспјеха. А ти узроци, према мишљењу многих економиста, крију се, не толико у тешко рјешивим проблемима наслеђеним из прошлости и неповољним стартним условима реформи, колико у погрешним претпоставкама саме реформаторске политике. Упркос тврдњама да та политика није имала алтернативе, задња реформа је постојала и предлагали су је не само руски научници и стручњаци, него и многи западни научни ауторитети.

На основу стеченог искуства, постаје очигледно да је био дозвољен неоправдани радикализам и журба у жељи да промјене што прије постану коначне, као и потцијењена улога државе у стварању цивилизованих тржишних односа и структура, у спровођењу структурне политике и стварању система социјалне заштите и осигурања, а који би били у складу са новим условима. Реформатори су се нашли под утицајем либералних илузија у односу на предност слободног тржишта и могућности стихијског саморегулисања на основу конкуренције. Предност је била дата шок терапији у тренутној либерализацији већине цијена, унутрашњој и спољној трговини, при чему претходно није била обезбијеђена конкурентна средина и елементарна тржишна инфраструктура. У борби против неизбјежног разматавања инфлационе спирале ослонац је био на средствима монетарне и финансијске политике, иако инфлација није била испровоцирана само чињеницама које се односе на сферу оптицаја новца и финансија. Мјере за стимулацију производних инвестиција, смањење пореза и проширење инвестиционе и потрошачке понуде, које омогућавају пуне капацитете - сматране су за бесмислене, док се инфлација не сведе на прихватљив минимум, приближно 10-12% годишње.

Уколико наведени разлози заиста леже у основи разочаравајућих резултата реформи, а мени се чини да је то баш тако, онда је за прелазак економије на путању раста неопходно промијенити политику реформисања у сљедећим правцима:

1. Неопходно је корак по корак учвршћивати државне административне структуре, усавршавајући избор и повећавајући професионализам чиновника, одлучно искорјењујући корупцију, смањујући до разумних мјера све набујале структуре. Посебну пажњу у том смислу требало би обратити на армију, судство и пенитенцијарне системе, апарате владе, предсједничку администрацију и најважније министре.

2. Потребно је почети пореску реформу, снижавајући опорезивање до нивоа који омогућава производњу са нормалном рентабилношћу робе и услуга и њихову реализацију на тржишту, не прибјегавајући разним смицалицама и махинацијама како би се избјегао порез. Истовремено је важно да се појача административна и кривична одговорност за неплаћање пореза. Данас се ризик од неплаћања у разне буџете и фондове оправдава тиме да се другачије не може преживјети.

Платежно способна понуда је потиснута и предузећа су, одреда, принуђена да, у интересу промета производа и добијања новца за покривање дугова на име плата, продају своје производе по цијенама које не обезбјеђују добит и чак не покривају амортизацију производних фондова. Зато, уради како Бог заповиједа.

3. Процентна стопа рефинансирања Централне банке и посебно рентабилност државних благајничких обавеза не може остати на нивоу знатно прекорачене нормалне рентабилности индустријских предузећа и производних инвестиција, јер то води до улагања и акумулације предузећа и становништва, не у производну, него у финансијско-шпекулантску сферу. Самим тим ограничавају се ресурси за производне инвестиције и губе на привлачности и због самих инфлационих ризика код дугорочних улагања средстава. На тај начин сазрела је потреба за промјену политике процентних стопа.

4. На дневном реду се, такође, налази и преиспитивање антиинфлационе политике која се до сада сводила на оштре рестрикције у области новчане и кредитне емисије и буџетских трошкова. Економија је, тек скоро почела да испитује несташицу платежних средстава. Показало се да су обртна средства предузећа испод свих могућих норматива. Показатељ новчане масе (M2) у % према бруто производу (VVP) смањило се за 79% у 1990. години. У развијеним земљама Запада, као и у европским земљама прелазне економије он је 3-4 пута већи, при чему се пад од 30% сматра критичним. Попуњавање дефицита новчане масе који, према неким оцјенама, износи 300 трилиона рубаља, замјењује се споразумима (до 30% свих споразума), иностраном валутом, узајамним пребијањима, мјеницама итд., свједочи, не само о опасном раздору новчаног система, него и о губитку државне благајне крупних сума емисионог прихода. У земљи се, на примјер, обрће око 25 милијарди долара у облику новчаница, што када се прерачуна у рубље износи више од 125 трилиона рубаља, или око 70% читаве активе у рубљама. Није то само изгубљена добит, него и недопустиво беспроцентно кредитирање САД и других земаља Запада од стране земље која је допала биједе.

Ријечју, довољно је разлога да влада приступи брзом оздрављивању новчаног система. А за то је, очигледно, потребно ићи на повећање новчане масе, повећавајући кредитну и новчану емисију и буџетске трошкове, тако да новонастала допунска платежно способна понуда доводи до пуних капацитета производне снаге, до нових инвестиција, а не да се окупи на потрошачко и девизно тржиште. Истовремено је неопходно побољшати структуру новчане масе, смањујући дио готовинског обрта, ширећи примјену безготовинског начина плаћања користећи електронске рачунаре, истискујући неквалитетне новчане сурогате и на крају, сређујући мјенични и чековни обрт.

5. Даље. Увећање новчаних прихода требало би третирати као битан задатак у правцу корекције курса реформи. Новчани приходи по становнику, средином 1996. године, износили су просјечно, ако је вјеровати званичној статистици, 140 долара мјесечно, а у тржишним економијама блиским по степену развијености, они су тада били два, три или више пута већи. При томе унутрашње цијене у Русији сасвим одговарају свјетским, а у неким случајевима их превазилазе. И без тога, изузетно ниска платежна способност потражње становништва као посљедица ниских доходака, апсорбована је скоро за половину импортним робама, тако да не постоји тржиште које би осигурало рад домаћим предузећима која су способна да произведу довољно конкурентне производе. Да би стимулисао раст производње потребно је позабавити се експанзијом унутрашњег тржишта за националне произвођаче, чинећи то промишљено и пажљиво, оријентишући допунску потражњу на потребан колосјек, гдје је ризик провоцирања инфлације најмањи.

6. Без обзира на постулате либерализма, Русија није у стању да се извуче из сиромаштва своје економије, не прибјегавајући контроли цијена високо поларизованих грана (нарочито код природних монопола) и корекцији релативних цијена (пропорција медија цијенама различитих роба), у складу са конкретним условима и структуром руске економије. Садашњи диспарат цијена пољопривредних производа, набавке машина и ђубрива, као усталом и жељезничких тарифа и осталих производа чије су цијене већ превазишле свјетске, једва се може издржати. Стихијско преношење нивоа и сразмјерност свјетских цијена на руско тле, погубни су за економију која на основу својих мјерила може и мора бити оријентисана, првенствено на унутрашње тржиште.

7. Суштинска корекција очекује се у девизној политици. Регулисање девизног курса рубље морало би да се остварује промишљено, узимајући у обзир све посљедице које се тичу економије у цјелини. Важно је да не буду повријеђени интереси ни произвођача - извозника, ни потрошача - увозника. Садашњи курс даје предност увозницима прехранбених производа и робе широке потрошње и тиме доводи извознике у тежак положај. Остаје и даље актуелан проблем учвршћивања и репарације механизма девизне контроле, како би се задржао знатан нелегалан одлив девиза.

8. И још један важан задатак. Предстоји примјена државних мјера на разради концепције остваривања у пракси структурног престојавања економије, спречавању њеног претварања у огрјевно-сировински додатак развијеног свијета. Ради се о приоритетним улагањима капитала у високу технолошку производњу, о очувању и умножавању научно-техничких предности у машиноградњи и другим производњама, пружању подршке науци, оживљавању лаке и прехранбене индустрије на савременим техничким основама, корјенитој модернизацији транспортних и комуникационих система. Због тога се треба одрећи става да држава не смије да интервенише и да се удаљује од пријемне стратешких рјешења и да не учествује у њиховој реализацији.

Разумљиво је да се изреченим не ограничава списак исказаних предлога у руским научним и политичким круговима по питању извођења економије земље из ћорсокака у који је доспјела због неуспјелих реформи. Набројани су само најглавнији моменти. Хоће ли они бити испоштовани и остварени преко владиних рјешења и програма, а најважније - преточени у живот - то ће зависити од развоја политичке ситуације у земљи.

